

Bidrag til dansk Salmehistorie.

Af P. Severinsen.

I. Tillæget til H. Chr. Sthenius's Vandrebog.

Brandts og Helvegs fortjenstlige Værk »Den danske Psalmedigtning« tilbagegav Danmark en glemt Digter. Hans Christensen Sthenius hører nu til de anselige Navne i Danmarks kristelige Digtning. Det var en hel Opdagelse, at man kunde sætte hans Navn under en betydelig Række gode kristelige Sange. Imidlertid er det et Spørgsmaal, om der ikke blev grebet lidt for rask til med somme. Senere har der været rørt ved det, men der er aldrig kommet nogen ret Afgørelse.

Det gælder det sidste Afsnit af Vandrebogen. I sit Alderdomsarbejde »Hans Christensen Sthen« (Kbh. 1888) gaar C. J. Brandt helt igennem ud fra, at Sthenius selv er Samleren og Forfatter til de Sange, vi ikke kender andensheds fra (nævnte Skr. S. 51 f. og 80 f.).

En nøjere Betragtning af Bogen fører dog sikkert til et andet Resultat. Jeg bruger Udgaven Christiania 1659.

Selve Vandrebogen er en ret fast bygget Bog. Den begynder med Morgen- og Aftenbønner og fortsætter med Bønner og Bederim i Livets forskellige Forhold indtil Døden. Derpaa kommer en anden Afdeling af lignende Støbning:

»Her effter følger nogle smucke oc trøstelige Loffsange, i atskillig Tider, effter Leiligheden at bruge.«
Disse Sange er gennemgaaende signerede med Sthenius's

Mærke. Sidst: »En liden Christelig Betræctelse paa min Fødsels Dag, som er den 25. Nov. paa hvicken S. Catharine Dag falder, ætatis¹⁾ 44. H. C.« Derpaa staar et forsvarligt FINIS. Bladets Bagside har et Ornament.

Her skal vi aabenbart ogsaa sætte Finis. Saa langt gaar den oprindelige Bog, som maa være bleven færdig 1591.

Men saa kommer der helt for sig et Boghandlertillæg: »Her effter følge nogle faa Sange, som mand kand bruge til Skibs, eller anden steds paa Reysen, effter som leyligheden sig begiffver.«

Dette er noget Pluksammen. Først kommer der 29 Salmer af H. Thomesens Psalmebog, Benedichts Udgave 1586. Derefter følgende:

En Christelig Morgensang. Siungis med de Noder: Aus meines Hertzens grunde, etc. [*Jeg vil din Pris ud-sjunge*, D. d. Psd. Nr. 266, oversat af Jakob Madsen Kjøbenhavn 1603, Kirkehist. Saml. 4. IV. 299].

Et Grantias effter Maaltjd at siunge. Med de Noder Som: Naar vi i største Nøden staa [*Gud ville vi takke og være glad*. D. d. Psd. Nr. 265].

En ny Vjse, tagen aff det 22. Capittel Matthæi, om den Konge, som gjorde sin Søns Bryllup, etc. Oc siungis som den gamle Vjse: Der var en Konge i Dannemarck, etc. [*Himmeriges Rige lignes maa*, D. d. Psd. Nr. 261].

Den anden Vjse, Sommersens Tjd jeg prise vil, Christelige forandret. [*Guds Naade jeg altid prise vil*, D. d. Psd., Nr. 243. I Benedichts Tillæg 1586 tilskrevet Sthenius].

Den tredie Vjse, Et trofast Hierte, etc. Ocsaa Christelige forandret. [*Et trofast Hjerte, o Herre min*, D. d. Psd. Nr. 244. Findes i Benedichts Tillæg 1586].

¹⁾ I et ufuldstændigt Eksempplar tilhørende Pastor V. E. Brummer i Verringe, staar der: anno, hvilket aabenbart er Kilden til Worms Angivelse af Sthenius's Fødselsaar 1544.

En Klagevjse offver Verdens U-troskaff. [*O Gud, hvor maa jeg klage*, D. d. Psd. Nr. 262].

En Vjse om Vngdommens Vstadighed. Siungis som den: Jeg gick mig udi Rosens Lund etc. [*Hvo leve vil efter sin Sinde*, findes i Moltke-Cassubes Psb.].

En klagelig oc dog trøstelig Sang oc Vjse for en Person, der svag oc til Alders kommen er: Siungis med de Noder som: Jeg var mig saa lidet et Barn [*Hvem skal jeg klage mit sorgfuld Mod*, D. d. Psd. Nr. 263].

Den troende Siæls Aandelig Brudsang om JEsu Christo hendis Himmelske Brudgom. [*Af Højheden oprunden er*, D. d. Psd. Nr. 267].

En Aandelig Vjse, af Tyske paa Danske udsæt: Jeg veed et evigt Himmerjge, etc. [*Jeg ved et evigt Himmerig*, D. d. Psd. Nr. 264, kendes paa Tysk 1612 som Bearbejdelse af Folkesangen: Es liegt ein Schloss in Oesterreich. Findes i dansk Oversættelse i Særtryk Kbh 1613. Bibl. Danica I. 362].

Derefter staar der en latinsk Sentens: Victurus genium debet habere Liber. Og endelig nogle Rim, »Bogen taler til Læseren« og »Læseren taler til Bogen«, underskrevne Huldericus Lithoxius S & F. Jeg tænker mig, at V. L. i ovennævnte Sentents skal spille paa det samme Navn.

Endelig tilsidst: »En kort Underviszning, hvad denne lille Vandrebog indeholder«, — et Register kun over den oprindelige Vandrebog — og: »Et andet Register offver de Psalmer oc Loffsang, som ere tilsætte udi denne lille Bog.«

Baade selve Tillæget med dets Titel og dette Forhold med Registeret synes mig at sige tydeligt, at Tillæget er noget den oprindelige Bog og den oprindelige Forfatter uvedkommende. Boghandlerne forøgede snart altid i det 17. Aarhundrede saadanne gængse Bøger med Salmetillæg. Det samme er sket her. Men hvem er Huldericus Lithoxius? Thi han har sikkert været Redaktøren. Og hvem ved, om han ikke har været lidt Digter tillige? Eller

er han en Slægtning af Sthenius, saa at han særlig kan have tilføjet af dennes Efterladenskab?

Den Gang han skriver sin Efterskrift, er Bogen udbreddt og eftertrykt flere Steder. Han lægger den følgende Ord i Munden:

Jeg hedder Vandrebog og det med Rette.
 Der kan ingen med Skel imod trætte.
 Jeg vandrer fluks om til Land og Vand;
 jeg findes baade hos Kvinde og Mand.
 Etlich Tusind Exemplaria, som du ser,
 ere trykte af mig baade her og der.

Pladsen i Vandrebogen giver os altsaa ikke nogen Underretning om, hvem der har forfattet de anførte Sange, hvoriblandt der jo findes Perler. De ser ud til at være aftrykte efter Flyveblade. Særlig synes det mig iøjnefaldende med de tre, der staar midt i Samlingen med Overskriften: »En ny Vise«, »Den anden Vise«, »Den tredie Vise«. De to sidste findes allerede i Benedichts Optryk af H. Thomesens Psb. 1586, hvor de staar efter hinanden med udtrykkelig Betegnelse, at den første er af Sthenius. Er de alle tre af ham?

Ogsaa den sidste i Bogen, hvor Sangens Begyndelse anføres i Overskriften, røber Aftryk efter et Flyveblads Titelblad men ikke efter det bevarede.

Mest interesserer vel »Af Højheden oprunden er«. Det vil være umuligt at sige noget om Oversætteren. For Tidens Skyld kan Sthenius godt have oversat den, thi Oversættelsen findes afskrevet i Haandskriftet Nr. 993 i Karen Brahes Bibliothek. Og dette har Niels Nielsen faaet 20. Marts 1611. Haandskriftet er altsaa skrevet senest samme Aar, som Sthenius døde, og sandsynligvis er det endda noget ældre, og det er en Samling af Ting, som formentlig da var ret gængse. Men der er blot intet, der viser hen til Sthenius mere end til andre. Det ældste Tryk, vi nu kender, er »Nogle Vdkaarne Psalmer, At

siunge i den Christne Menigheds forsamling«, Kbh. 1620. Det er samme Tekst som i Haandskriftet, og denne Tekst gaar igen i flere lignende Smaasamlinger og optages endelig 1640 i Joachim Moltkes Fuldkomne Psalmebog. Et Forsøg paa at rette Teksten efter den nye Metrik er foretaget af Hans Poulsen Resen i Laurids Christensens Oversættelse af Ph. Nicolais »Historiske Bescriffuelse om det Evige Liffs gantske Hemmelighed«, Kbh. 1632¹⁾. Resen gav sig i det hele en Del af med at file paa ældre Salmer. Hans Bearbejdelse fik dog ingen Udbredelse.

II. E. O. Schwartzkopfs Salmedigtning.

Brandt og Helveg indførte E. O. Schwartzkopfs Navn i Salmehistorien ved under det at meddele 5 Salmer i »Den danske Psalmedigtning« (Nr. 664—668) efter Haandskrifter i Thottske Samling paa det kongelige Bibliothek. Efter Thotts 8° 203 aftrykkede de Salmen: »Hvi krymper Kød og Blod sig saa«, og efter Thotts 8° 204 Salmerne: »Kom Brødre, lad os ile« (efter Tersteegen), »Søde Jesu, al min Tragten«, »En Hvile er endnu forhaande« (efter J. S. Kunth) og »Det at elske Kristum ene« (efter Zinzendorf).

Biskop Skaar har senere efter en Undersøgelse af de to Haandskrifter underkendt dette Udvalgs Korrekthed, og unægtelig har »den danske Psalmedigtnings« Udgivere set sig meget daarligt for. Den Del af Haandskrift Nr. 203, de har benyttet, kan ikke ses at vedkomme Schwartzkopf, og Nr. 204 er en ret blandet Samling med Paaskrift »De fleste af disse Salmer ere oversatte af E. O. Schwartzkopf«. De af Brandt og Helveg aftrykte har derfor den Mulighed for sig, at de er af Schwartzkopf, idet de ikke kendes anden Steds fra, men kun to af dem (»En Hvile er endnu forhaande« og »Det at elske Kristum ene«) genfindes paa Steder, hvor Bevidnelsen er solidere.

¹⁾ Kirkehist. Saml. 3. IV. 375.

Heller ikke Skaars Undersøgelse kan dog betragtes som afsluttende. For det første har han ikke benyttet alle de »schwartzkopfske« Haandskrifter, idet ogsaa Thotts 8° 202 hører herhen. Og dernæst har han ikke benyttet de Vink, der kan faas ved at sammenholde Skriften i Haandskrifterne med Ny kgl. Sml. 8° 356, Schwartzkopfs Erindringsleksikon med hans egen Haandskrift.

Thotts Nr. 202 er en fuldstændig Salmebog. Til Dels er den urigtig indbunden. Paa et af de sidste Blade findes et Register over Materierne, som viser, hvordan det har været Forfatterens Tanke at inddele den.

Bagerst er skrevet med fremmed Haand:

»Alle Disse ere oversatte og med fliid reviderede af E. O. Schwartzkopf.«

Haandskriftet er iøvrigt skrevet med tre forskellige Hænder. Den store Hovedmasse er skreven med en smuk regelmæssig Haand, som ikke er Schwartzkopfs. Har en Skriver renskrevet efter Schwartzkopfs Kladder? Salmestoffet er væsentlig Oversættelser fra Tysk. Ganske faa er ældre, stærkt bearbejdede. Ægidius synes stundom benyttet, og enkelte Salmer er laant fra Rostgaard.

Ved Afdelingernes Slutninger er senere tilskrevet nogle Salmer med ny Haand. Der er laant en Del fra Brorson. Dette er vel sket, da »Troens rare Klenodie« udkom 1739.

Endelig er der foretaget enkelte Tilføjelser og Rettelser sandsynligvis med Schwartzkopfs Haand. Den pontoppidanske Salmebogs Fremkomst har formodentlig foranlediget, at Forsøget er blevet henlagt.

Der er i alt 124 Salmer foruden 1 uvedkommende, der er indheftet bagi. Men derhos hører til dette Haandskrift (fejlagtig indheftet i Thotts 203) 1 Salme (»Gud staar saa naadig med udstrakte Arme«).

Stoffet, som Schwartzkopf har arbejdet med, er for største Delen det samme, som Rostgaard, Birgitte Kaas, Brorson og Pontoppidan (Wadskiær?) har øst Oversættelser

af. Det er gennemgaaende ganske respektable Oversættelser. Selvfølgelig staar de under Brorsons, men stundom har Schwartzkopf været heldigere end Rostgaard.

Hvis det er Schwartzkopf? Thi det paafaldende er, at i denne Samling findes ikke een af de Salmer, der ellers er bevidnede som Schwartzkopfs. Man faar Mistanke om, at han kun har gennemgaaet en andens Manuskript, og at altsaa kun Rettelserne er af ham.

Thotts Nr. 203 er en Sammenheftning af 20 forskellige Hefter af temmelig forskellig Art. Der findes f. Eks. bukoliske Digte paa flere Sprog, franske Kæresteviser, Jægersange o. lgn. Hovedmassen er dog Salmer, de fleste i Pietismens Stil, enkelte i »den ziirlige Stiil«, saasom:

Melodie: Chrisilles du mit etc.

Melancholie Du Gromme Giest,
 Du Helvedes u-Krud,
 Du Sathans stygge Bruud.
 Hvorfra skal Jeg udregne bæst
 Din Stammes bittre Roed.
 Fra Dødens giftig floed
 Slangens Gifft
 Er udskifft
 Til os ved et Æble bid.
 Den er sat,
 Teer sin Kraft
 Og gjør os i Bugen Vrid.
 Dog kand man søge Raad
 Med Hiertens Suk og Graad
 I Jesu Apothech
 Mod Syndsens Brek.
 Flaskerne haver hand,
 Som Siælen læge kand.
 Salven i Gilead
 Gjør Siælen glad.

»D. d. Psd.« har kun hentet 1 Salme fra dette Haandskrift. Det er Nr. 664: »Hvi krymper Kiød og Blod sig saa.« Den staar i Haandskriftets 12. Hefte, som aabenbart ikke har noget som helst med Schwartzkopf at gøre.

Fra Schwartzkopf stammer kun Haandskriftets 2. og 11. Hefte.

2. Hefte har til Titel:

»Cantata *qvædam* ¹⁾ Germanica in Danicam translata, ab E. O. Schwartzkopf.«

Rettelsen og Tilføjelsen, som her er betegnet med Kursivskrift, synes gjort med Schwartzkopfs Haand. Heftet indeholder først 11 Sange, skrevne med en meget smuk og tydelig Haand²⁾. Deriblandt findes »En Hvile er endnu for Haande«, som »D. d. Psdigt.« har aftrykt efter Thotts 204. Derpaa følger, maaske med Schwartzkopfs Haand: »Det at elske Kristum ene« (»D. d. Psdigt. 668)³⁾, og endelig sikkert med Schwartzkopfs Haand: »Kom Syndere, lader nu eder forsone« (Zinzendorfs »Kommt, Sünder, und blicket dem ewigen Sohne«).

Hefte 11 bestaar af fire Blade. Først har det med fremmed Haand: »Her skinner indvortes de Christne i Livet.« Derpaa følger to, af hvilke den sidste utvivlsomt er skreven med Schwartzkopfs Haand: »Far kun fort :|: Zion far i Lyset fort« (»Fahre fort«, af Joh. Eus. Schmidt. Slgn. Brorson Nr. 207) og »O Himmel-Dronning kier, Sophia, du min Glæde« (G. Arnolds »O Himmelskönigin, Sophia, meine Freude«). Derefter bemærket med fremmed Haand: »Oversat af E. O. Schwartzkopf.« Trods Skaars Formening om, at Schwartzkopf har været for sund til at

¹⁾ Rettelse for: *aliqua ex*.

²⁾ Om disse se Skaar: Salmehist. II. S. 295 f. [Norsk] Theol. Tidsskr. Ny Række VII S. 278 ff.

³⁾ Efter Thotts 204. — V. 3 L. 5 bør der læses »Nød«, V. 6 L. 4 »huser«. Originalen er Zinzendorfs »Christum über alles lieben« (trykt 1731) og ikke — som af Brandt og Helveg angivet — Neumeisters med samme Begyndelse.

give sig af med at omplante Arnolds Sværmeri paa Dansk¹⁾, maa vi vistnok antage, at det er en aldeles rigtig Oplysning om de to sidstnævnte Salmer. Schwartzkopfs bratte Afskedigelse fra Vajsenhuset viser da ogsaa, at han ikke stod saadanne Aandsretninger saa overmaade fjernt²⁾.

Thotts Nr. 204 har som bemærket Paaskrift: »De fleste af disse Salmer ere oversatte af E. O. Schwartzkopf.« Det indeholder flere Salmer af Brorson, Brunsmand og Rostgaard, derhos 10 af »Cantata qvædam« samt: »Det at elske Kristum ene« (D. d. Psd. 668), »Søde Jesu, al min Tragten« (do. 666), »Ak, hvad skal jeg i de Steder« og »Kom Brødre, lad os ile« (do. 665). Det er vanskeligt at sige, om disse da er af Schwartzkopf.

Af den sidstnævnte Salme findes i vore Salmebøger et Udvalg paa 2 Vers: »Kom lad os trøstig vandre«.

I Konventstillægget findes som Nr. 742 »O Jesus, giv os Hyrder, som«, og Schwartzkopf er sat som Forfatter. Det er dog en ganske grundløs Gætning. Salmen findes i Pontoppidans Psb. som Nr. 509.

Der er altsaa overleveret os mindst 13 Sange, som utvivlsomt skyldes den pietistiske Nordmand i København, men der har hvilet et sært Uheld over Forsøgene paa at fremdrage hans Forfatterskab og udnytte det i vore Salmebøger.

¹⁾ Salmehistorie II. 296.

²⁾ Kirkehist. Saml. 4. III. 41; 5. III. 696.